

สามัคคี และความผูกพันกับชุมชน เป็น “ทุน” ที่ทำให้คนเกิดขึ้นมา กำลังใจ ความมุ่งมั่น ความประณานา ที่จะทำในสิ่งที่เกิดผลดีกับผู้อื่น

ทุนทางจิตวิญญาณของชุมชนเกิดขึ้นจากการฐานคิดของการดำเนินชีวิตแบบพออยู่พอกิน และการดำเนินชีวิตที่เพื่อพึงพิงธรรมชาติและดูแลรักษาธรรมชาติอย่างเกือบถูกต้อง ไม่มุ่งทำลายหรือเอาประโยชน์จากธรรมชาติมาแสวงหากำไร และยังรวมถึงการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างสันติ เสมอภาค และเอื้ออาทร ชุมชนแต่ละแห่งจะมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีกรรม การละเล่น หรือ ประเพณี ที่สร้างความเข้มแข็งให้กับทุนทางจิตวิญญาณ ทำให้คนมีอุดมการณ์ของการดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกัน

เมื่อชุมชนเริ่มเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย อุดมการณ์ของการผลิตเพื่อการค้า โดยมุ่งแสวงหากำไร ได้ทำให้ทุนทางจิตวิญญาณของชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไปดังนี้

1. อุดมการณ์ของการดำเนินชีวิตแบบพอ มีพอกิน และมุ่งเน้นความมั่นคงปลอดภัยใน การบริโภคทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต ค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยอุดมการณ์แบบ ทุนนิยม ซึ่งมุ่งแสวงหากำไร วัตถุนิยม บริโภคนิยม
2. ระบบคุณธรรมและจริยธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตร่วมกันอย่างสันติ เสมอภาค และ เอื้ออาทร ค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยระบบคุณค่าที่ให้ความสำคัญกับความสุขแบบตัว ใจตัวมัน

ชุมชนแต่ละแห่งต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและมีกระบวนการปรับตัวเพื่อ รับรังรักษากลไกสืบสานทุนทางจิตวิญญาณแตกต่างกันไป ชุมชนบางแห่งยังคงรักษาจิตสำนึกของ ความเป็นชุมชน และดำเนินชีวิตอยู่อย่างไว้วางใจซึ่งกันและกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน แต่บางชุมชน อาจต้องเผชิญกับภาระการณ์เดื่อมด้อยของทุนจิตวิญญาณ คนไม่มีความผูกพันกับชุมชน อยู่อย่าง ตัวใจตัวมัน เอกาเปรียบซึ่งกันและกัน เป็นต้น ความเข้มแข็งของทุนจิตวิญญาณถือเป็นเงื่อนไข สำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถนำองค์ทุนหมู่บ้านมาดำเนินการให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน

กล่าวโดยสรุปการดำเนินอยู่ของชุมชนมีทุนความรู้ ทุนสังคม และทุนจิตวิญญาณ เป็นราก สูรากสำคัญที่คำนึงให้ชีวิตชุมชนไม่เพียงแต่ดำเนินอยู่เท่านั้น หากแต่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้ ใหม่ ๆ ทำให้ชุมชนมีพลวัตที่ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพการณ์ที่ เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม เมื่อชุมชนต้องเผชิญกับกระบวนการพัฒนาที่หลังให้เข้าไปใน ชุมชน ซึ่งรวมถึง การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (เช่น เรือน ถนน ไฟฟ้า) การนำเข้าความรู้ของการ เกษตรสมัยใหม่ การขยายตัวของสินค้าเพื่อบริโภค การขยายตัวของการศึกษาในระบบ การขยาย ตัวของระบบสินเชื่อในชุมชน กระบวนการสารสนเทศชุมชนได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ชุมชน สามารถปรับตัวรับกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปมากบ้างน้อยบ้าง เช่น มีชุมชนที่สามารถ บรรณาการความรู้สมัยใหม่กับความรู้เดิมที่ชุมชนสร้างมาได้อย่างดี และก่อให้เกิดระบบความรู้ที่

ເຄື່ອງປະໄຍ້ຍົນດໍວຍການດໍາຮັງຊື່ວິດ ບາງໜຸ່ມໜຸ່ນສາມາຮັດອາຫັນສູນຄວາມສົມພັນຮັບອັນເປັນທຸນທາງສັງຄົມທີ່ມີມາແຕ່ເດີມໃຫ້ເກີດປະໄຍ້ຍົນດໍວຍການດໍາຮັງຊື່ວິດໃນສັງຄົມສົມພັນໃໝ່ ໂດຍສາມາຮັດປ່ວນປະບວບຄວາມສົມພັນຮັບກັບບຸຄຄລກາຍນອກທີ່ເຂົ້າມາໃນໜຸ່ມໜຸ່ນໄມ່ວ່າຈະເປັນພ່ອຄ້າ ເຈົ້າໜ້າທີ່ຂອງຮັບຮັບແລະເອກະນຸ ນາຍຖຸນ ໃຫ້ເປັນຄວາມສົມພັນຮັບແບບເສັນອກາດແລະສາມາຮັດເປົ້າພັກນໄດ້ເປັນຍ່າງດີ ບາງໜຸ່ມໜຸ່ນສາມາຮັດດໍາຮັງຮັກໜ້າອຸດມກາຮັນ ຄຸນອຽນ ແລະຈົມອຽນ ຂອງກາຮອຢູ່ວ່າມັກນອຍ່າງສັນຕິ ກາຮ່າງຍ່າຍເລື້ອເກື້ອກຸລກນັ້ນ ຄວາມເຂື້ອອາຫວາ ຄວາມໄວ້ເນື້ອເຫຼື່ອໃຈກັນ ໃຫ້ດໍາຮັງຍ້າໃນສັງຄົມສົມພັນໃໝ່ ໄດ້ເປັນຍ່າງດີ

ความหลากหลายของสถานการณ์ก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าไปในชุมชน นับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านมีความแตกต่างกัน หมู่บ้านที่มีทุนชุมชนเข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นทุนความรู้ ทุนทางสังคม และทุนทางจิตวิญญาณ มีแนวโน้มที่จะจัดการให้กองทุนหมู่บ้านเกิดประโยชน์กับชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่วนหมู่บ้านที่มีทุนชุมชนที่อ่อนแอก็อาจต้องเผชิญกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน การประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญรับเงื่อนไขก่อนหน้าที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าไปในชุมชน

คุณลักษณะสำคัญของกองทุนหมุนบ้านที่มีส่วนในการสร้างทุนชุมชน

แม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะได้รับการมองจากสังคมโดยทั่วไปว่าเป็นทุนเงินตราที่รัฐจัดลงไปให้กับชุมชน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว กองทุนหมู่บ้านมีนัยสำคัญต่อชุมชนมากกว่าการเป็นเพียง “เงิน 1 ล้านบาท” ที่ถูกจัดสรรลงไปที่หมู่บ้านจำนวนมากกว่า 70,000 หมู่ สำหรับชุมชนแล้ว กองทุนหมู่บ้านเข้าไปพร้อมกับระบบที่ชุมชนจะต้องเรียนรู้ และร่วมมือกันปฏิบัติหรือดำเนินการให้เป็นไปตามกรอบปกติกา ทั้งในส่วนของการจัดตั้งคณะกรรมการของทุนหมู่บ้าน การวางแผนเบี้ยบในเรื่องต่าง ๆ เช่น การสมัครเป็นสมาชิก การกำหนดอัตราราดออกเบี้ย การขอภัยเงิน การอนุมัติการกู้ และการติดตามเงินกู้ รวมทั้งการจัดการให้สมาชิกต้องมีเงินสักจะคอมทรัพย์ เป็นต้น นอกจากนี้กองทุนหมู่บ้านยังเป็นการเปิดมิติใหม่ของการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ กับชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐจะมีฐานะเป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษาและอำนวยความสะดวก อำนวยการตัดสินใจส่วนใหญ่อยู่ที่ชุมชน ลักษณะเช่นนี้บันเป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้กองทุนหมู่บ้านมีความแตกต่างจากแหล่งทุนอื่น ๆ ที่รัฐได้จัดสรรลงไปให้กับชุมชนมาจากการหลักการของกรรฐาจยอำนาจที่สำคัญบางอย่างให้กับชุมชน นั่นสำคัญของกองทุนหมู่บ้านซึ่งมีส่วนสำคัญที่จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนชุมชนมีดังนี้

1. ชุมชนมีอิสระในการเลือกคณะกรรมการกองทุนของหมู่บ้านด้วยตนเอง ในการเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านซึ่งมีกติกากำหนดว่าสมาชิกในชุมชนต้องมาประชุมร่วมกันอย่างน้อย

ครึ่งหนึ่ง มีส่วนทำให้คนได้รับรู้ร่วมกันว่า เงินกองทุนหมู่บ้านเป็นของชุมชน และกระบวนการที่ได้รับเลือกมา ก็รู้สึกว่า ได้รับเลือกมาจากสมาชิกของชุมชนอย่างน้อยครึ่งหนึ่ง ทำให้คนได้เรียนรู้ประสบการณ์ของการร่วมมือด้วยกัน ประโยชน์ในส่วนนี้มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในชุมชนที่คนยังไม่ค่อยได้มีโอกาสสามารถร่วมทำกิจกรรมในลักษณะนี้มาก่อน การได้เริ่มทำกิจกรรมร่วมกันเช่นนี้ ทำให้คนได้มีโอกาสเรียนรู้การทำางานร่วมกัน ส่วนในชุมชนที่เคยมีประสบการณ์ในการตั้งกองทุนจนประสบความสำเร็จ ก็จะสามารถดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนไปได้รวดเร็ว นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างของชุมชนในภาคอีสาน ที่เคยประสบความล้มเหลวในการตั้งกองทุน โดยมีผู้ชักนำให้ตั้งกองทุน และชุมชนถูกโิงเงินไปซึ่งทำให้ชุมชนเสียกำลังใจ และไม่กล้ารวมตัวกันตั้งกองทุนขึ้นมาใหม่ แต่การมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปได้ช่วยกระตุ้นในชุมชนได้มาทำงานร่วมกันอีกรอบหนึ่ง ซึ่งเมื่อกองทุนดำเนินไปได้ คนจึงมีกำลังใจขึ้น และได้ความมั่นใจในการทำงานเกี่ยวกับกองทุนกลับมา

2. ชุมชนสามารถกำหนดอกรเบี้ยของเงินกู้ได้เอง โดยทั่วไปรวมการกองทุนหมู่บ้านซึ่งเลือกจากการทำประชามติหมู่บ้าน โดยต้องมีสมาชิกของชุมชนอย่างน้อยครึ่งหนึ่งเข้าร่วมประชุม จะเป็นผู้กำหนดว่า จะคิดดอกเบี้ยเงินกู้ในอัตราเท่าไร ซึ่งอัตราดอกเบี้ยที่ชุมชนกำหนดมีแตกต่างกันไปตั้งแต่ร้อยละ 6 บาท ต่อปี ถึง ร้อยละ 15 บาทต่อปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเป้าหมายในการให้กู้ยืมเงิน และความต้องการจำเป็นของสมาชิกในชุมชน การคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำมักเป็นไปเพื่อช่วยผ่อนคลายภาระค่าใช้จ่ายในเรื่องดอกเบี้ยให้กับสมาชิกของชุมชน บางชุมชนคิดอัตราดอกเบี้ยเดียวกับเงินกู้ของกลุ่มสังคมออมทรัพย์ คือประมาณร้อยละ 12 บาทต่อปี เพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่างระหว่างแหล่งเงินกู้ที่เป็นของชุมชน ส่วนการคิดอัตราดอกเบี้ยสูงกว่าอัตราดอกเบี้ยของกลุ่มสังคมออมทรัพย์ มักเป็นไปเพื่อจะทำให้กองทุนหมู่บ้านมีเงินเพิ่มพูนขึ้น

3. ชุมชนสามารถกำหนดวงเงินให้กู้ได้เอง การกำหนดวงเงินกู้ของแต่ละชุมชนขึ้นอยู่กับว่า มีผู้ต้องการกู้เงินมากน้อยแค่ไหน ชุมชนที่มีขนาดใหญ่คือมีจำนวนครัวเรือนมาก มักประสบปัญหาของการมีผู้ต้องการกู้เงินจำนวนมาก แต่เงินที่จะให้กู้ไม่เพียงพอ อาจมีการกำหนดวงเงินกู้ให้ต่ำเพื่อจะให้โอกาสสมาชิกในชุมชนได้ได้เงินกู้ได้มากขึ้น ส่วนชุมชนที่มีขนาดเล็ก มีจำนวนครัวเรือนไม่มากนักสมาชิกจะมีโอกาสได้รับเงินกู้มากกว่าชุมชนขนาดใหญ่ และอาจมีโอกาสได้รับวงเงินสูงตามไปด้วย นอกจากนี้วงเงินกู้ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อิกหลายประการ เช่น กิจกรรมหรือโครงการที่สมาชิกสนใจให้กิจกรรมพิจารณา ความน่าเชื่อถือของผู้ขอกู้ว่าจะสามารถมีเงินมาใช้คืนได้ครบตามสัญญา นอกจากนี้ยังมีชุมชนที่สมาชิกของชุมชนเห็นว่า สัมพันธภาพระหว่างกรรมการกับผู้ขอ กู้ก็มีส่วนทำให้ได้รับเงินกู้ตามจำนวนที่ขอมาด้วย

4. ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการติดตามและตรวจสอบความสามารถในการใช้เงินคืนตามสัญญา ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกที่กู้เงินไปถูกควบคุมโดยระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้าน ซึ่งมีความผูกพันใกล้ชิดกัน ต่างรับรู้ข้อมูลข่าวสารของกันและกัน กระบวนการตรวจสอบหรือติดตามอยู่บน

รากฐานของวัฒนธรรมซึ่งยากที่คนจะฝ่าฟัน เนื่องจากกับการมีเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอก มาเป็นผู้ตรวจสอบ ดังนั้น ภายในชุมชน จะทราบว่า สมาชิกมีความพยายามที่จะนำเงินมาคืนตาม สัญญามาก่อนอย่างใด คนที่ผิดสัญญาประسبบัญหาหรือมีความจำเป็นอย่างแท้จริงหรือไม่ โดยทั่วไปชุมชนมีความมั่นใจว่าจะได้เงินคืนตามสัญญาเป็นส่วนใหญ่ การไม่คืนเงิน มักเกิดขึ้นในกรณี ที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ผู้ถูกเสียชีวิต หรือย้ายถิ่นหายไปจากชุมชน

5. ชุมชนสามารถวางแผนการใช้ดอกเบี้ยหรือผลได้จากการของทุนเพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับชุมชนหรือเพื่อเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกของชุมชนได้ อำนาจอิสระของชุมชนที่จะนำ ดอกผลของกองทุนหมู่บ้านมาใช้เพื่อชุมชน ทำให้ชุมชนหลายแห่งได้วางแผนในการจัดสรรงผลได้ บางส่วนมาเป็นสวัสดิการให้กับผู้ประสบความยากลำบากในชุมชน หรือเป็นกองทุนเพื่อการศึกษา ของเด็กที่มาจากครอบครัวที่ยากจน หรือมาทำประโยชน์สาธารณะต่าง ๆ ตามที่ชุมชนเห็นว่า เหมาะสมกับชุมชนแต่ละแห่ง

กองทุนหมู่บ้านกับการสะสมทุนชุมชน

การให้อำนาจอิสระกับชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการกองทุนเอง ได้ส่งผลกระทบบางในด้านการ เรียนรู้ของชุมชนส่วนใหญ่เป็นอย่างมาก แม้ว่าบางกองทุนจะมีปัญหาอยู่บ้างในการบริหารงาน แต่โดยรวมแล้ว นับเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญของชุมชน ซึ่งสามารถสรุปผลของกองทุน หมู่บ้านที่มีต่อการสะสมทุนชุมชนได้ดังนี้

1. การเรียนรู้ทักษะใหม่ในการบริหารจัดการ การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านจะตื้นเข้า ชุมชนต้องมีการเรียนรู้ทักษะใหม่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ เช่น การทำบัญชี การจัดเก็บข้อมูล แม้ ว่าการอบรมของทางราชการในเรื่องดังกล่าวยังมีจุดอ่อนอยู่มาก แต่หลังจากที่อบรม กรรมการจะ ต้องนำความรู้ไปปฏิบัติจริง ต้องถูกตรวจสอบ และแก้ไข ทำให้กรรมการสามารถพัฒนาความรู้ และทักษะได้อย่างต่อเนื่อง มีการหากความรู้เองเพิ่มเติม เช่น จากเยาวชนที่มีความรู้ในชุมชน คือ เป็นต้น ในเมืองนี้จึงทำกับว่ากองทุนหมู่บ้านได้มีส่วนในการเสริมสร้างทุนความรู้ในการบริหารจัด การกองทุนให้กับชุมชน

2. โอกาสในการทำงานเป็นกลุ่ม ชุมชนสามารถนำบทเรียนจากความสำเร็จและความ ล้มเหลวในการทำงานพัฒนาในอดีตมาปรับใช้ในการบริหารกองทุนให้ดีขึ้น ชุมชนล้วนใหญ่ล้วนมี ประสบการณ์ในการทำงานพัฒนามาก่อน ประสบการณ์ของความล้มเหลวอาจมีมากกว่า ประสบการณ์แห่งความสำเร็จ แต่บางชุมชนก็สามารถสรุปบทเรียนจากประสบการณ์เหล่านี้ได้ ซึ่งนับเป็นการเรียนรู้ที่สำคัญมาก และเป็นการสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชน

3. การสร้างเครือข่ายทางสังคม ความจำเป็นที่ต้องบริหารกองทุนหมู่บ้านอย่างเป็นระบบ ทำให้ชุมชนต้องพยายามดึงทรัพยากรบุคคลในชุมชนที่มีความรู้ ความชำนาญที่หลากหลายมา

ร่วมงาน เป็นการขยายขอบข่ายของการเรียนรู้ เช่น ผู้อาชุสและอดีตผู้นำชุมชน เยาวชนที่ผ่านการศึกษาจากระบบโรงเรียน สถาแม่บ้าน ครูในโรงเรียน ทำให้เกิดการเรียนรู้จากความแตกต่าง เห็นคุณค่าของกันและกัน และทราบว่าทรัพยากรบุคคลที่มีค่าและมีความหลากหลาย

4. การสร้างความเสมอภาคระหว่างชายหญิง การที่กิติกาของกองทุนหมู่บ้านกำหนดให้สตรีเข้ามาเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านครึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการ ทำให้ชุมชนเรียนรู้ถึงศักยภาพในการทำงานบริหารของสตรี รวมทั้งตระหนักรถึงความสามารถของสตรีที่สามารถช่วยงานส่วนรวมของชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งในอดีตในบางชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญแก่บทบาทในด้านนี้ของสตรีเท่าใดนัก เช่น กรรมการชายมีภารຍอมรับว่า ผู้หญิงมีความสามารถเยี่ยดถือวันในการทำงานมากกว่า ซึ่งหมายความว่าการทำงานเกี่ยวกับเงิน นอกจากนี้ ยังมีความสามารถในการเจรจาโน้มน้าว เวลาทางหนึ่งที่ทำได้ดีกว่า มีความรับผิดชอบในการเข้าร่วมประชุมมากกว่า เป็นต้น

5. การถูกศักดิ์ศรีของชุมชนบางแห่ง จากการที่รัฐมีนโยบายในการจัดสรรงเงินกองทุนลงไปยังหมู่บ้านทุกแห่ง ทำให้ชุมชนจำนวนมากที่เคยถูกละเลยจากรัฐหรือถูกมองจากเจ้าหน้าที่ของรัฐว่าไม่มีศักยภาพ หรือเป็นชุมชนที่อ่อนแอ ไม่เคยได้รับโครงการพัฒนาหรือการสนับสนุนจากรัฐ ได้มีโอกาสพิสูจน์ความสามารถ และถูกศักดิ์ศรีของชุมชนคืนกลับมาได้ ด้วยปัจจุบัน ในพื้นที่วิจัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีหมู่บ้าน 2 แห่งที่ตอกย้ำในสถานภาพเช่นนี้ คือ หมู่บ้านหนึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นหมู่บ้านที่เล่นการพนันและล่วง Harvey ไม่มีศักยภาพในการพัฒนา ส่วนอีกหมู่บ้านหนึ่งถูกร้องเรียนผ่าน เว็บไซต์ของกรมการปกครองเกี่ยวกับการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านตั้งแต่ช่วงเริ่มโครงการในปีแรก แต่กระบวนการของกองทุนของทั้งสองหมู่บ้านต่างพยายามปรับปรุงในด้านการบริหารงาน เพื่อพิสูจน์ให้คนภายนอกเห็นว่า ชุมชนไม่ได้เป็นอย่างที่ถูกกล่าวหา และเรียกศักดิ์ศรีของชุมชนกลับคืนมา ปรากฏว่าทั้ง 2 ชุมชนสามารถบริหารจัดการกองทุนได้เป็นอย่างดี เท่ากับเป็นการสร้างทุนทางจิตวิญญาณให้กับชุมชน

6. การสร้างจิตสำนึกของความเป็นชุมชน เมื่อมีกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน หลายชุมชนพยายามในการคิดค้นหาทางแก้ปัญหาความอ่อนแอกองชุมชน บางชุมชนมีทุนสังคมอ่อนแอกันเป็นพื้นฐาน และประสบการณ์ในการพัฒนาส่วนใหญ่ก็เป็นความล้มเหลว ทำให้คนในหมู่บ้านหมดความศรัทธาในการทำงานเพื่อส่วนรวม แต่การมีกิจกรรมกองทุนหมู่บ้านทำให้คนเริ่มหันกลับมาแก้ไข จุดอ่อนของตัวเองเพื่อให้สามารถบริหารกองทุนหมู่บ้านให้ประสบความสำเร็จ ด้วยปัจจุบัน มีชุมชนหนึ่งในพื้นที่วิจัย กรรมการกองทุนได้ร่วมกับปรึกษาหารือ เพื่อหาทางสร้างจุดร่วมในชุมชน ขึ้น ความคิดที่สรุปได้คือต้องสร้างโครงการเล็กๆ ที่ก่อประโยชน์โดยตรงต่อชาวบ้าน ทำให้สำเร็จ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นและกำลังใจในหมู่ชาวบ้าน โครงการที่คิดขึ้นคือโครงการซื้อเครื่องอัดฟาง (กองทุนหมู่บ้านทำให้มีวัสดุมากขึ้นในชุมชน จัดขาดแคลนหมู่สำหรับวัสดุ) ซึ่งถ้าทำสำเร็จ ก็จะทำให้คนในชุมชนเห็นประโยชน์ของการทำงานร่วมกัน

กองทุนหมู่บ้านกับการกระตุ้นเศรษฐกิจระดับภาคหมู่

เศรษฐกิจของหมู่บ้านเป็นระบบที่มีความซับซ้อน และมีความหลากหลายแตกต่างกันไปตามวิถีการดำรงชีวิต แต่ในภาพรวมพอจะเห็นได้ว่า การดำรงชีวิตของชุมชนต้องอาศัยเงินเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตและการบริโภคสูงมาก แม้ว่าระดับของเงินทุนที่ต้องใช้เพื่อการผลิตและการบริโภคจะมีความแตกต่างกันไป แต่โดยทั่วไป สมาชิกของชุมชนจะให้ความสำคัญกับเงินในฐานะที่เป็น "ทุน" ซึ่งจะทำให้ได้มาซึ่งปัจจัยในการผลิต การบริโภค และการเข้าถึงบริการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก ความสะอาด ศักยภาพของลูกหลาน การรักษาพยาบาล แหล่งที่มาของเงินทุนสำหรับคนในหมู่บ้านมีหลายแหล่ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับเศรษฐกิจและกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน ชุมชนบางแห่งมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องใช้ทุนสูงมาก และเป็นการลงทุนระยะยาว เช่น การทำประมงในเขตชายฝั่งทะเลของชุมชนในจังหวัดระยอง การบริการโรงเรມและบังกะโลที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวในชุมชนของจังหวัดภูเก็ต บางชุมชน มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีการลงทุนปานกลาง เช่น การทอผ้าไหมในชุมชนของจังหวัดสุรินทร์ หรือการค้าขาย การเลี้ยงวัวเลี้ยงหมู ในหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ทั่วไป

นัยสำคัญของกองทุนหมู่บ้านในการกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านมีความแตกต่างกันไปตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนที่ดำรงอยู่ก่อนหน้าที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าไป และยังขึ้นอยู่กับระดับความต้องการเงินทุนเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วย ซึ่งในเบื้องต้นอาจแบ่งได้ดังนี้

1. ชุมชนที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจต้องการเงินทุนในระดับสูง สมาชิกของชุมชนซึ่งทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้ต้องใช้เงินทุนสูงมาก แหล่งเงินทุนที่สำคัญอาจมาจากในลักษณะของการลงทุนกันในระหว่างสมาชิกที่มาร่วมกลุ่มกัน หรือหากต้องการกู้เงินจากแหล่งเงิน ก็จะกู้จากแหล่งเงินที่สามารถปล่อยเงินกู้จำนวนมากได้ เช่น ธนาคารพาณิชย์ ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.) ชุมชนที่มีสมาชิกซึ่งมีการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องการเงินทุนขนาดใหญ่ เช่นนี้จะมีความต้องการพึงพาเงินจากการกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างน้อยทั้งนี้เนื่องจากวงเงินให้กู้ของกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างต่ำสำหรับคนกลุ่มนี้

2. ชุมชนที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องการเงินทุนในระดับที่ไม่สูงมากนัก เป็นชุมชนที่สมาชิกมีความต้องการเงินมาใช้เพื่อการทำกิจกรรมการผลิต และเพื่อการบริโภคซึ่งโดยทั่วไป แม้ชุมชนจะมีแหล่งเงินสำหรับการกู้ยืมอยู่บ้างแล้ว เช่น ธกส. กองทุนสหกรณ์ออมทรัพย์ของหมู่บ้านหรือของชุมชนหมู่บ้าน เครดิตยูเนียน โครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กข.คจ) รวมทั้งกลุ่มอาชีพ หรือกองทุนอื่น ๆ ที่ชาวบ้านรวมกลุ่มกันตั้งขึ้นมา แต่โดยทั่วไป แหล่งเงินทุนที่มีอยู่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกในชุมชน ชุมชนที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจในลักษณะนี้จะให้ความสำคัญ

กับกองทุนหมู่บ้านในฐานะเป็นแหล่งเงินทุนที่เพิ่มเข้ามา และมีส่วนช่วยบรรเทาการขาดแคลนเงินกู้หรือในหลาย ๆ กรณี ชุมชนถือว่ากองทุนหมู่บ้านได้ช่วยเพิ่มแหล่งเงินหมุนเวียนหนึ่งให้กับชุมชนด้วย การกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนอาจมีในลักษณะต่างๆ ดังนี้

2.1 การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กำลังทำอยู่แล้ว สมาชิกในชุมชนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นฐานเดิมอยู่แล้ว เช่น การทำนา การทำสวน การทอผ้า การปลูกผัก แต่การลงทุนเพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพในการผลิตหรือเพื่อเพิ่มผลิตยังทำได้ไม่เต็มที่ เมื่อมีเงินกองทุนให้กู้ยืม คนมีการกู้ยืมเงินไปเพื่อลงทุนในการผลิตเพิ่มขึ้น เช่น การซื้อปุ๋ยมาก่อนบذرุงสวน หรือใส่ในนาข้าว การซื้อเส้นไหมมาห่อเพิ่มขึ้น การนำเงินมาลงทุนในการค้าขายโดยสามารถซื้อสินค้ามาขายเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม หรือการนำเงินมาซื้อวัสดุเพื่อการทำหัตถกรรม เช่น ไม้ตาล ไม้ไผ่ เพื่อนำมาประดิษฐ์ หรือประกอบเป็นผลิตภัณฑ์โดยสามารถเพิ่มการผลิตได้สูงกว่าเดิม ซึ่งผลที่คนได้รับในกรณีนี้มีทั้งในส่วนที่ช่วยให้ผลิตภัณฑ์ในการผลิตสูงขึ้น ปริมาณการผลิตสูงขึ้น และผลผลิตมีคุณภาพดีขึ้น

2.2 การเพิ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ ๆ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านกำหนดหลักเกณฑ์ในการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านว่าควรเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดรายได้ เช่น เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ค้าขาย ฯลฯ ไม่ใช่นำเงินไปซื้อสิ่งอำนวยความสะดวก ทำให้สมาชิกในชุมชนพยายามมองหาลู่ทางในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อาจไม่เคยทำมาก่อน แต่เห็นว่าพอจะเริ่มทำได้หากมีเงินทุน ทำให้มีกิจกรรมบางอย่างเกิดขึ้น ในหลายพื้นที่ ไม่เคยมีการเลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ปลูกผัก เลี้ยงปลา หรือค้าขาย มาก่อน ก็มีคนเริ่มทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นโดยใช้เงินที่กู้มายังกองทุนหมู่บ้าน

2.3 การเพิ่มโอกาสของการได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ในหลาย ๆ กรณี สมาชิกในชุมชนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ได้ทำมาก่อนหน้าที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามา โดยที่คนเหล่านี้ไม่มีเงินทุนเพียงพอที่จะได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น อุปกรณ์การเชื่อมเหล็ก ตู้อบขนม เครื่องซักผ้าสำหรับรับจำ้งซักเสื้อผ้า ฯลฯ บุคคลเหล่านี้สามารถกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านไปซื้ออุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ หรือบางกรณีสามารถนำไปได้ก่อนที่ดิน ทำให้ได้อุปกรณ์เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทำงานได้สะดวกขึ้น รวดเร็วขึ้น มีความมั่นคงในงานอาชีพมากขึ้น และยังช่วยลดภาระค่าใช้จ่ายในการที่ต้องไปเช่าปัจจัยการผลิตด้วย

2.4 การลดภาระค่าดออกเบี้ย ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สมาชิกในชุมชนจำนวนมากต้องใช้กู้ยืมเงิน และเสียค่าดออกเบี้ยในอัตราสูงบ้าง ต่ำบ้าง ในกรณีที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กำหนดอัตราดออกเบี้ยที่ต่ำกว่าอัตราดออกเบี้ยที่คนกู้กันโดยทั่วไป คนสามารถมากู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน และนำไปใช้คืนแหล่งเงินกู้ที่คิดดออกเบี้ยสูงกว่า ซึ่งช่วยให้สามารถนำเงินไปทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจในส่วนอื่น ๆ ได้โดยทั่วไป อาจกล่าวได้ว่า

ชุมชนที่มีวิถีการดำเนินชีวิตที่ต้องอาศัยเงินทุนในระดับปีม่สูงนัก การเข้าไปของกองทุนหมู่บ้าน มีแนวโน้มจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเศรษฐกิจระดับฐานรากโดยสมาชิกของชุมชนจะได้รับการกระตุ้นหรือสนับสนุนให้มีการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมทางเศรษฐกิจในหลาย ๆ รูปแบบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเดิมก่อนหน้าที่จะมีกองทุนหมู่บ้าน

3. ชุมชนซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่มีฐานะยากจน มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นของตนเองน้อย อาจมีการทํานา เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชผัก อัญมณี แต่รายได้หลักมาจากการรับจำจัง สมาชิกในชุมชนลักษณะนี้จะให้ความสำคัญกับกองทุนหมู่บ้านในฐานะที่เป็นแหล่งเงินกู้ที่มีดอกเบี้ยต่ำ คือมีการกู้เงินไปใช้คืนแหล่งเงินที่มีการคิดอัตราดอกเบี้ยสูงกว่า ถือว่าเป็นการ "ลดค่าใช้จ่าย" สำหรับปัจเจกบุคคล ส่วนการกู้เงินไปเพื่อการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ อาจยังคงมีข้อจำกัด เพราะไม่เคยทำมาก่อนและไม่มีช่องทางที่จะทำให้ได้กำไร หรือไม่แน่ใจว่าจะทำได้ประสบความสำเร็จ จึงมีความวิตกว่าจะไม่สามารถหาเงินมาใช้คืนได้ ดังนั้นการกู้เงินอาจไม่สามารถเพิ่มรายได้โดยตรง แต่ถือเป็นการลดรายจ่าย ซึ่งเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดในเรื่องการเงินลง

ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน

การที่รัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านได้เอง ก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคบางประการ สำหรับชุมชนซึ่งมีทุนความรู้ ทุนทางสังคม และทุนทางจิตวิญญาณที่ไม่เข้มแข็ง ชุมชนบางแห่งเคยมีความรู้และประสบการณ์ในการจัดการกลุ่มคอมทรัพย์มาบ้างแล้ว อาจประสบกับปัญหาและอุปสรรคไม่มากนัก แต่ชุมชนที่ไม่เคยมีประสบการณ์ทางด้านนี้มาก่อน อาจประสบกับความยากลำบากในการบริหารกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้การมีทุนทางสังคมและทุนทางจิตวิญญาณที่เข้มแข็งก็มีส่วนทำให้การบริหารจัดการกองทุนดำเนินไปด้วยดี มีความเป็นธรรมในการให้เงินกู้กับทุกฝ่าย คนในชุมชนมีความสามัคคีและร่วมมือร่วมใจกันดำเนินการเกี่ยวกับกองทุน แต่ชุมชนที่มีทุนทางสังคมและทุนทางจิตวิญญาณที่ไม่เข้มแข็ง ก็จะมีปัญหาในการบริหารจัดการกองทุนให้บรรลุควร ปัญหาและอุปสรรคที่พบในบางกองทุนที่ไม่เข้มแข็ง มีดังต่อไปนี้

1 ชุมชนไม่มีความรู้ประสบการณ์และทักษะในการบริหารกองทุนหมุนเวียน เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านนับเป็นเงินกองทุนที่มีขนาดใหญ่สำหรับหมู่บ้านที่ไม่เคยมีประสบการณ์ในการบริหารกองทุนมาก่อน ทำให้กรรมการเกิดความไม่มั่นใจ กังวลใจ และเกรงว่าจะทำผิดพลาดเบี่ยงทำให้พยายามสร้างความเข้มงวดในการบริหารจัดการ ไม่มีความยืดหยุ่น ยึดถือว่าต้องทำตามระเบียบอย่างเคร่งครัดและตายตัว เมื่อประกอบกับการที่ระเบียบและแบบฟอร์มต่าง ๆ ในระยะแรกยังไม่ลงตัว มีการเปลี่ยนแปลงอยู่บ่อยๆ ก็ยิ่งทำให้กรรมการเกิดความสับสน บางส่วนที่ไม่ได้รับข้อมูลและ

ข่าวสารที่ชัดเจน ก็ยิ่งทำให้ไม่กล้าตัดสินใจ และดำเนินการไปในทางที่จะทำให้เงินกองทุนเกิดประโยชน์สูงสุดกับคนในชุมชน

2 การฝึกอบรมกระบวนการมีน้อยและไม่มีคุณภาพ ในสภาพที่กรรมการไม่มีประสบการณ์ และทักษะ การอบรมเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ และการจัดเรื่องแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ตลอดจนการจัดศึกษาดูงาน จึงเป็นลิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง กรรมการเองส่วนใหญ่ยังขาดทักษะในด้านการบริหาร กองทุน เช่น การทำงานบัญชี การพิจารณาโครงการ การติดตามงาน และทักษะด้านการพัฒนา แต่ ปรากฏว่า การฝึกอบรมที่ทางราชการจัดให้กรรมการกลับมีน้อยมาก และไม่มีคุณภาพ ส่วนใหญ่ กรรมการจะเรียนรู้ทักษะในการจัดระบบข้อมูล การทำงานบัญชี อย่างไม่เป็นทางการจากกรรมการบาง คนที่เป็นข้าราชการครูหรือข้าราชการบำนาญ

3 ชุมชนมีคนที่เสียสละทำงานเพื่อส่วนรวมจำนวนมากน้อย ทำให้กรรมการต้องรับตำแหน่งชั่วคราว ในปัจจุบัน คนในชุมชนมุ่งบ้านต้องทำงานหลาย ๆ อย่างจึงสามารถอยู่รอดได้ ทั้งการทำงาน ทำไร่ รับจ้างในท้องถิ่น รับจ้างต่างถิ่น คนจำนวนมากจึงมุ่งอยู่แต่การทำมาหากินเลี้ยงปากท้อง ในหลาย ๆ ชุมชนพบว่าการที่จะหาคนที่จะเสียสละเวลาทำงานส่วนรวมในบางชุมชนจึงเป็นเรื่องไม่ง่าย กรรมการที่ถูกเลือกเข้ามาจึงมักมีงานส่วนรวมด้านอื่นอยู่แล้ว จึงต้องรับภาระหนัก และบางครั้งไม่สามารถทำงานได้เต็มที่ จนเกิดความท้อ อยากจะลาออก

4 ชุมชนขาดประสบการณ์และความเชื่อมั่นในการทำงานเป็นกลุ่ม บางชุมชนแม้จะเคยมีโครงการพัฒนาของรัฐเข้ามา ซึ่งมักเน้นในเรื่องการทำงานเป็นกลุ่ม แต่เป็นกลุ่มแบบชาบฉวย บางที่ก่อตั้งก็ล้ม เพราะคนมักคิดเอาประโยชน์จากกลุ่ม จากประสบการณ์เชิงลบเช่นนี้ ทำให้ชาวบ้านมีหัศนคติไม่ดีต่อการทำงานเป็นกลุ่มและต่อกันที่เข้ามาทำงาน ทำให้คนดีและคนที่มีความสามารถไม่ต้องการทำงานเพื่อส่วนรวม

5 กรรมการไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ตามตำแหน่งของตน กรรมการกองทุนบางแห่งไม่เข้าใจในภาระหน้าที่ตามตำแหน่ง หรือบางที่เข้าใจแต่ไม่ทำงาน ทำให้งานไปตกหนักที่กรรมการเพียงบางคน

6 กรรมการไม่มีวิธีการควบคุมไม่ให้สมาชิกใช้เงินผิดวัตถุประสงค์ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการติดตามงานหย่อนยาน แต่ก็ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะกรรมการเองก็เข้าใจว่านี่เป็นวิธีปฏิบัติที่ทำกันอยู่ เป็นประจำ ถือว่าเมื่อได้เงินก็ไปแล้วก็เป็นสิทธิของผู้กู้ ขอให้หาเงินมาใช้ให้ได้ก็พอ (ในขณะที่ในบางชุมชนที่กรรมการเข้มแข็ง อาจมีการแยกแยะว่าการใช้เงินผิดวัตถุประสงค์ เป็นไปอย่างสมควร หรือไม่ ถ้าเป็นเหตุสุดวิสัยจริง ๆ ก็จะอนุญาต แต่ถ้าไม่มีเหตุอันสมควร ก็จะตัดเงินกู้ในครั้งต่อไปลง เป็นต้น)

เสียงสะท้อนจากชุมชนเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน

การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านยังก่อให้เกิดข้อจำกัดบางประการ สำหรับสมาชิกของชุมชนที่ต้องการภูมิเงินกองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

1. แม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะยึดหลักการของการกระจายอำนาจในด้านการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านไปให้กับชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการตั้งกรรมการกองทุนหมู่บ้าน การกำหนดดอกเบี้ย การติดตามการภูมิเงิน และการนำผลได้จากการกองทุนมาใช้ประโยชน์ แต่กองทุนหมู่บ้านก็ยังมีระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ซึ่งมีข้อกำหนดเกี่ยวกับการตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ทำบัญชี การส่งคืนเงินกู้ ระยะเวลาในการชำระเงินกู้คืนเงิน รวมทั้งยังได้ตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัด และคณะกรรมการสนับสนุนระดับอำเภอ ขึ้น มาทำหน้าที่ในการดูแลการดำเนินงานของกองทุนให้เป็นไปตามระเบียบ ซึ่งก่อให้เกิดภาพของการควบคุมและติดตามการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในลักษณะของระบบราชการ ซึ่งมีผลทำให้ชุมชนหลายแห่งมองว่า การทำงานเกี่ยวกับกองทุนเป็นเรื่องละเอียดอ่อน เสี่ยงต่อการกระทำผิด และการลงโทษ จึงทำให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านทำงานด้วยความระมัดระวังและเข้มงวด จนทำให้มากล้าดิดทำอะไรในเชิงสร้างสรรค์ที่อาจเสี่ยงต่อการทำผิดระเบียบ

2. คณะกรรมการกองทุนซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบเรื่องกองทุนหมู่บ้าน มีความรู้สึกว่า การดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านมีความยุ่งยากมาก โดยเฉพาะในเรื่องการทำบัญชีและการที่ต้องกรอกเอกสารข้อมูลต่าง ๆ ทำให้ต้องใช้เวลาไปในเรื่องการบริหารจัดการค่อนข้างมาก การอบรมที่ผ่านมา วิทยากรยังขาดความชำนาญและประสบการณ์ และยังมีการเปลี่ยนแปลงแบบฟอร์มหรือวิธีการอีกด้วยทำให้การดำเนินงานยังไม่ราบรื่น

3. ระยะเวลาของการภูมิเงิน ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ยังได้กำหนดระยะเวลาทำงานตั้งแต่ 1 ปี นับแต่วันทำสัญญา ซึ่งการกำหนดครอบของ การคืนเงินไว้อย่างเข้มงวด เช่นนี้ ทำให้เกิดข้อจำกัดของการนำเงินไปใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ผลได้จากการกิจกรรมทางเศรษฐกิจนั้น ๆ อาจเกินระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญาการภูมิเงิน ทำให้คนที่ภูมิเงินไปต้องพยายามหาเงินจากแหล่งอื่นมาใช้คืน เช่น จากการทำงานรับจ้าง หรือการภูมิเงินระยะสั้นซึ่งมีดอกเบี้ยสูงมาก ใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระค่าดอกเบี้ยโดยไม่จำเป็น ดังนั้นจึงควรมีความยึดหยุ่นให้ชุมชนมีอำนาจในการกำหนดระยะเวลาของการใช้คืนเงินในระยะเวลาที่ยาวกว่า

ที่เป็นอยู่ได้ เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านสามารถสนองความต้องการของชุมชนได้มากกว่าที่เป็นอยู่

4. การทำงานของคณะกรรมการกองทุนระดับหมู่บ้าน มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับเงื่อนไขเดิมของชุมชนว่า มีระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนเป็นอย่างไร หากภายในชุมชนมีความขัดแย้ง แยกออกเป็นกลุ่มเป็นพวง คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีแนวโน้มจะดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านเพื่อประโยชน์ของครอบพำนอง ทำให้คนในชุมชนบางส่วนรู้สึกว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมในการถูกจัด หรือหากในชุมชนมีผู้นำที่มีอำนาจสูง อาจรวมอำนาจการตัดสินใจต่าง ๆ ไว้ที่ตนเองหรือครอบพำนองก็คุณ โดยที่กรรมการอื่น ๆ และคนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งการทำงานของคณะกรรมการนับว่ามีส่วนสำคัญต่อการที่คุณในชุมชนจะได้รับผลจากการมีกองทุนหมู่บ้าน ดังนั้นในการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน ควรมีการนำเสนอรูปแบบของคณะกรรมการกองทุนที่ได้ทำงานให้เกิดผลดีกับหมู่บ้าน และมีการวิพากษ์รูปแบบของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่ก่อให้เกิดผลในทางลบ ซึ่งจะเป็นการสร้างมาตรฐานแบบไม่เป็นทางการสำหรับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน และทำให้ชุมชนรับรู้ว่า ชุมชนสามารถปรับเปลี่ยนและควบคุมการทำงานของคณะกรรมการได้

5. ความวิตกกังวลว่า จะเกิดหนี้สูญทำให้คณะกรรมการกองทุนมีความระมัดระวังเกี่ยวกับการใช้เงินจากการกองทุนหมู่บ้านสูงมาก เพราะเกรงว่า หากเงินสูญไปจะต้องมีผู้รับผิดชอบดังนั้นในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน จะยึดหลักการของการที่จะไม่ให้เกิดภาระหนี้สูญ โดยไม่ให้คนถูกจัดไปทำกิจกรรมที่เสี่ยงต่อการขาดทุน ซึ่งจะทำให้กองทุนหมู่บ้านหมดไป ทำให้ขาดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หรือความกล้าที่จะนำเงินกองทุนมาทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของคน เพราะเกรงว่าอาจเกิดปัญหา ซึ่งมีแนวโน้มทำให้มีการใช้เงินกองทุนในระดับปัจเจกบุคคล มากกว่าจะมุ่งให้คนรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ต้องใช้ทุนสูง ดังนั้นเงินจากการกองทุนหมู่บ้านมีแนวโน้มจะถูกนำไปใช้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่ในวิถีการผลิตและวงจรเศรษฐกิจแบบเดิม ชุมชนยังไม่สามารถใช้เงินกองทุนเพื่อเปิดมิติของการมีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจในรูปแบบใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบรรจุหีบห่อ และการตลาด ฯลฯ ซึ่งส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะยังไม่ได้มีการพัฒนาความรู้ และการสร้างระบบที่จะช่วยให้ชุมชนสามารถนำเงินจากการกองทุนหมู่บ้านไปใช้เพื่อเปิดมิติใหม่ๆ ในการดำรงชีวิต

6. การใช้คืนเงินกู้ แม้ว่าจะมีบางส่วนของผู้กู้เงินที่สามารถนำเงินที่กู้จากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดผลตอบแทน และสามารถนำเงินต้นและดอกเบี้ยมาใช้คืนได้ภายในระยะเวลาที่กำหนด แต่ก็จะมีผู้กู้เงินบางส่วนที่ได้วางแผนการใช้เงิน

คืนตามยุทธศาสตร์ที่เคยทำกันมาเป็นประจำ คือหาแหล่งรายได้จากหลาย ๆ แหล่ง เช่น การทำนา การปลูกพืชไว้ การรับจ้าง หรืองานหัตกรรมฯลฯ เพื่อร่วมเงินมาใช้คืน โดยไม่ผูก себяไว้กับการขายเงินจากการลงทุนหมู่บ้านไปลงทุน ทั้งนี้ชาวบ้านอาจใช้วิธีการหาเงินมาคืนให้กับกองทุนหมู่บ้าน แล้วจึงค่อยกู้ใหม่ภายหลัง ซึ่งอาจทำให้ชาวบ้านตกอยู่ภายใต้ภาระของการเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้านได้ เมื่อกับแหล่งเงินทุนอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้วในชุมชน ตัวอย่างปัญหาในการลงทุนและการใช้คืนเงินกู้ เช่น

- กิจกรรมที่กู้เงินไปลงทุนประสบกับการขาดทุน เช่น ในพื้นที่วิจัยของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการลงทุนปลูกแตงกวาในปีเพาะปลูก 2545 ซึ่งแต่งมีราคาตกลงมากทำให้เกษตรกรที่กู้เงินไปลงทุนประสบกับภาวะขาดทุนทั้งหมด
- กิจกรรมที่กู้เงินไปลงทุนไม่สามารถอนุทุนหรือสร้างกำไรได้ภายในระยะเวลา 1 ปี เช่น การลงทุนซื้อวัวควายมาเลี้ยงเพื่อเอาลูก ซึ่งลูกวัวควายจะยังไม่โตพอที่จะขายได้ภายในเวลา 1 ปี ในเรื่องนี้เกษตรกรจะทราบดีตั้งแต่ก่อนกู้ แต่ก็คิดว่า จะสามารถหาเงินจากการรับจ้าง หรืออื่นๆ มาใช้คืนได้ หรือบางที่ก็คิดจะใช้วัวควายที่มีอยู่เดิมเป็นหลักฐานในการลงทุนแทน นอกจากนี้ ยังมีการลงทุนอื่นๆอีกที่ไม่สามารถคืนทุนได้ใน 1 ปี เช่น การลงทุนปรับที่นา และการลงทุนชุดสระเพื่อทำเกษตรผสมผสาน แต่กิจกรรมทั้ง 3 ประการดังกล่าวไม่สามารถสร้างผลกำไรและความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้ในระยะยาว จึงนับว่าคุ้มกับการลงทุน เพียงแต่ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขของกองทุนเท่านั้น
- เงินที่กู้มาไม่เพียงพอกับการลงทุน เพราะคาดการณ์ผิด หรือเพราะเงินตกมาช้า เช่น ในการซื้อวัว วัวมีราคาขึ้นเรื่อยๆ เงินที่กู้มาได้ไม่พอที่จะซื้อ จึงนำเงินไปใช้จ่ายด้านอื่นแทน
- บางกรณีจะใจบอกเหตุผลในภารกิจที่มาจากความเป็นจริง เช่น ต้องการกู้เงินเพื่อซื้อเช่าจ่ายในการเดินทางไปทำงานในต่างถิ่น แต่กลัวว่าจะไม่ได้รับอนุมัติ จึงบอกว่าจะนำไปซื้อวัว
- ช่วงจังหวะเวลาที่เงินกู้ตกมาไปตรงกับรอบการผลิตอย่างอื่นที่ต้องการเงินพอดี เช่น ชาวบ้านต้องการกู้เงินซื้อวัว แต่เงินตกมาในช่วงที่เป็นฤดูปลูกแตง ชาวบ้านจึงนำเงินไปลงทุนปลูกแตงก่อน โดยวางแผนว่าเมื่อได้กำไรจากแตงแล้วจึงค่อยนำไปซื้อวัว แต่ปรากฏว่า ปืนน้ำแตงราคากลับ จึงไม่มีเงินนำไปซื้อวัว

ยุทธศาสตร์ในการหาเงินมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ในกรณีที่การลงทุนมีปัญหา

1. นำเงินจากกิจกรรมส่วนอื่นๆ มาใช้คืน เช่น การไปรับจ้าง การขายผลผลิตทางการเกษตรอื่น วิธีการนี้จะทำสำเร็จในกลุ่มที่มีการวางแผนเตรียมการเพื่อหาเงินมาใช้คืนเป็นอย่างดี บางคนสามารถหาเงินมาใช้คืนได้ครบ บางคนหามาได้เพียงบางส่วน ก็ใช้การกู้เงินเสริม
2. การกู้ยืมเงินระยะสั้น มีแหล่งกู้ยืมเงินหลายแบบ ดังนี้
 - 2.1 กู้ยืมจากญาติพี่น้อง ส่วนใหญ่เป็นการกู้ยืมระยะสั้น (เพราะจะได้เงินกู้จากกองทุนอีกในรอบต่อไป) ก็มักจะไม่มีการคิดดอกเบี้ย เพราะถือว่าเป็นการช่วยเหลือกันในหมู่ญาติพี่น้อง
 - 2.2 การหมุนกู้กันภายในกลุ่ม เช่น กลุ่ม 3 คนที่รับค้าประจำกัน ก็จะไปกู้เงินมาเพียงคนเดียว (จากญาติ หรือนายทุนเงินกู้แล้วแต่กรณี) เมื่อได้เงินกู้รอบต่อไปจากกองทุน ก็คืนเงินไป และนำเงินกู้ของตนที่ยืมมาได้จากการกองทุนหมู่บ้าน ให้อีกคนหนึ่งไปใช้หนี้กองทุน จนครบทั้งสามคน
 - 2.3 กรรมการหรือผู้นำหมู่บ้านช่วยหาเงินกู้ที่ไม่มีดอกเบี้ยให้ เช่น นำเงินจากกลุ่มออมทรัพย์ของหมู่บ้าน นำมุนให้สมาชิกกู้ยืมไปใช้หนี้กองทุน โดยไม่เสียดอกเบี้ย
 - 2.4 กรรมการกองทุนหาแหล่งเงินกู้ระยะสั้นที่มีดอกเบี้ยให้โดยเอกสารนภาพ ของตน เป็นประกัน

กองทุนหมู่บ้านกับเศรษฐกิจระดับชาติ

เนื่องจากหลักการสำคัญของกองทุนหมู่บ้านคือการกระจายทรัพยากร อันได้แก่เงินบประมาณแผ่นดินลงไปให้กับหมู่บ้านทุกแห่ง โดยมิได้เลือกมุ่งให้ความสนใจเฉพาะหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการผลิตสูง สามารถนำเงินกองทุนหมู่บ้านไปใช้เพิ่มผลิตภาพและประสิทธิภาพในการผลิต ดังนั้นผลที่ติดตามมาจึงมิได้มีเพียงภาพของความสำเร็จ หรือภาพของความล้มเหลว ของการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน หากแต่เป็นภาพที่มีความหลากหลายทั้งในส่วนของการดำเนินการ และผลที่เกิดขึ้นจากการมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน การใช้ตัวเลขการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในภาพรวม เช่น Gross Domestic Product (GDP) เพื่อใช้วัดความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน จึงเป็นการเลือกดันนิการประเมินความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านที่ไม่สอดคล้องกับฐานคิด ของโครงการกองทุนหมู่บ้าน เพราะประสบการณ์ที่ผ่านมาของประเทศไทย จะเห็นได้ว่าการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศไทย มิได้เกิดจากการสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบเศรษฐกิจ ในระดับฐานราก หากแต่เกิดจากการดึงเอาทรัพยากรและทุนชุมชนในด้านต่างๆ มาสนับสนุนให้

เศรษฐกิจระดับชาติเจริญเติบโต และผลจากการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศไทย ที่มีได้กระจายไปยังคนในระดับหมู่บ้าน ดังนั้น หากจะเป้าหมายของการพัฒนา ต้องการให้เศรษฐกิจฐานรากอันเป็นเศรษฐกิจระดับหมู่บ้านหรือชุมชน มีความเข้มแข็ง โดยไม่มุ่งเน้นการนำทรัพยากร ผลผลิต และแรงงานจากชุมชนไปเกือบทั้งหมดให้เศรษฐกิจชาติเจริญเติบโต แต่ชุมชนหมู่บ้านกลับมีการดำรงชีวิตที่ยากลำบากขึ้น จะต้องเริ่มตั้งแต่การทำให้ชุมชนแต่ละแห่งสามารถใช้หุนชุมชน ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ทรัพยากร ระบบสังคม และวัฒนธรรม มาทำให้เกิดผลได้หรือมูลค่าเพิ่ม ให้กับปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ซึ่งการที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนชุมชน เพื่อนำไปสู่ การสะสมทุนชุมชนที่มากขึ้นไปเรื่อย ๆ นี้ จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์อื่น ๆ ที่จะช่วยเกือบทั้งหมดให้กับชุมชนด้วย ซึ่งจากการศึกษาของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ได้ข้อสรุปในเบื้องต้นว่า แม้ กองทุนหมู่บ้านจะมีส่วนช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจในระดับราบที่ได้ในหลาย ๆ ส่วน แต่การเชื่อมโยง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านหรือชุมชนกับเศรษฐกิจระดับชาติยังมีข้อจำกัด เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านมุ่งเน้นที่การนำเงินทุนไปให้กับหมู่บ้านแต่ละแห่ง ภายในวงเงิน 1 ล้านบาท ซึ่งชุมชนสามารถนำไปให้สมาชิกของชุมชนกู้ได้ไม่เกิน 20,000 บาท หากจะกู้เกิน 20,000 บาท จะต้องมี การทำประชามาตรหมู่บ้าน และให้สมาชิกของหมู่บ้านกินครึ่งหนึ่งเงินตอบ สิ่งที่เกิดขึ้นคือ สมาชิก ของชุมชนมีแนวโน้มจะกู้เงินไปทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เคยทำอยู่ ซึ่งอาจจะเป็นการขยายการลงทุนให้มากขึ้น หรืออาจจะใช้เงินกองทุนหมู่บ้านเพื่อช่วยให้ต้นทุนการผลิตต่ำลง เพราะสามารถซื้อ ปัจจัยการผลิตในราคาเงินสด เป็นต้น หรือบางกรณีอาจมีการริเริ่มทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่น ๆ ที่ไม่เคยทำมาก่อน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมที่ไม่มีกระบวนการผลิตและการตลาดที่ชัดเจน เช่น การเลี้ยงหมู เดี้ยงวัว การซื้อเส้นไหมมาห่อผ้า ซึ่งโดยทั่วไป กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้จะก่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มต่อสินค้าและบริการที่ชุมชนเคยทำมาในลักษณะที่ค่อนข้างต่ำ ซึ่งเป็นลักษณะที่ทำกันมาแต่เดิม ซึ่งหากจะทำให้ชุมชนสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการให้สูงกว่าเดิม จะต้อง มีกระบวนการอื่น ๆ มาช่วยสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งสามารถทำได้ หลายประการดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพและรูปแบบของสินค้าและบริการ ซึ่งรวมถึงการออกแบบผลิตภัณฑ์ การปรับรูป การบรรจุหีบห่อ ฯลฯ ซึ่งจะช่วยให้สินค้าและบริการของชุมชนเป็นที่ต้องการ ของตลาด และสามารถเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าและบริการ เช่น การห่อผ้า ซึ่งทุกภูมิภาคของไทย จะมีการทำผ้าซึ่งเป็นงานหัตถกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะ และเป็นงานฝีมือที่มีคุณค่า ต้องอาศัยความรู้ที่ลึกซึ้งและสืบทอดมา นาน และแม้จะมีการประชาสัมพันธ์เพื่อให้คนหันมาใช้ผ้าห่มมากขึ้น แต่หากพิจารณาถึงต้นทุนและแรงงานในการห่อผ้าแล้ว จะเห็นว่า คนห่อผ้าได้รับผลตอบแทนจากการห่อผ้าขายในท้องตลาดจำนวนมาก เกือบไม่ต่างจากค่าแรงงานขั้นต่ำ แต่เนื่องจากคนห่อผ้าส่วนใหญ่เป็นคนสูงอายุและเป็นผู้หญิง ซึ่งใช้เวลาที่ว่าง

จากการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจอย่างอื่น เช่น การทำงาน ทำไร่ ทำการ ทำสวน มาท่อผ้า ซึ่งมีต้นทุนค่าเสียโอกาสต่ำ จึงยังคงมีการผลิตผ้าทอมือกันอยู่บ้างต่อเนื่อง แม้ว่าผลตอบแทนดูจะต่ำมาก

2. การสร้างระบบตลาดที่มีความยั่งยืนให้กับผลผลิตจากชุมชน ผลผลิตจากชุมชนมีข้อจำกัดในด้านการหาตลาดเพื่อขายสินค้าค่อนข้างมาก ทั้งนี้สินค้าแต่ละชนิดมีความต้องการรูปแบบทางการตลาดที่แตกต่างกัน อาหารแปรรูปบางอย่าง เช่น ข้าวหลามอาหารสำเร็จรูป ขันมีน ต้องการการเชื่อมโยงกับตลาดนอกชุมชนเพื่อขายผลผลิตวันต่อวัน หรือหากเป็นผ้าทอมือ เครื่องจักร桑 งานแกะสลัก เครื่องปั้นดินเผา ต้องการตลาดทั้งที่เป็นการสั่งทำครั้งละมาก ๆ และสถานที่ที่ชุมชนสามารถนำสินค้ามาวางขายได้โดยตรง โดยเสียค่าใช้จ่ายไม่สูงนัก นอกจากนี้สินค้าหลายอย่างสามารถสร้างกลไกที่จะช่วยในการส่งออกได้ หากมีการออกแบบและควบคุมคุณภาพตามที่ตลาดต่างประเทศต้องการ การจัดหาตลาดเพื่อรับสินค้าจากชุมชนจะมีส่วนช่วยเชื่อมโยงเศรษฐกิจระดับฐานราก กับเศรษฐกิจระดับชาติได้ ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ได้มีความพยายามในการจัดแสดงสินค้าจากชุมชนในตัวเมืองของจังหวัดต่าง ๆ และกรุงเทพฯ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งชุมชนที่ได้รับโอกาสให้นำสินค้ามาขายได้นำผลผลิตของชุมชนออกสู่ตลาดได้โดยตรง และกระตุ้นให้คนในภาคเมืองได้รู้จักผลผลิตจากชุมชนมากขึ้น แต่เนื่องจากกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถทำอย่างต่อเนื่องและไม่สามารถให้โอกาสกับชุมชนทุกแห่งที่มีผลิตภัณฑ์ได้เข้าถึงตลาดในลักษณะนี้ได้ ดังนั้นจึงควรต้องสร้างระบบตลาดที่ช่วยให้สินค้าจากชุมชนเข้าถึงมือผู้มีอำนาจซื้อได้มากขึ้น ซึ่งอาจหมายรวมถึงการกระตุ้นให้คนไทยและคนต่างชาติสนใจผลผลิตจากชุมชนอย่างจริงจัง การทำให้ชุมชนสามารถสร้างอาชญาต่อรองในระบบตลาด และการทำให้ระบบตลาดสินค้าชุมชนเป็นระบบที่มีความยั่งยืนด้วย

3. การสร้างกลไกที่เข้มข้นยิ่งกว่าเดิม การใช้เงินกองทุนหมุนบ้านเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนให้มากขึ้น เท่าที่ผ่านมาชุมชนได้นำเงินกองทุนหมุนบ้านไปให้สมาชิกในชุมชนใช้ตามความต้องการเฉพาะตัว ทั้ง ๆ ที่ชุมชนอาจมีปัญหาและความต้องการร่วมกันอยู่บ้าง ประการ แต่ก็มิได้มีการนำเงินจากกองทุนหมุนบ้านมาใช้คลี่คลายปัญหาที่มีอยู่ เช่น ชุมชนบางแห่งมีความต้องการสถานที่เพื่อแสดงและขยายปีกผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยต้องการจัดสถานที่เพื่อดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวawareness มากและชื่อผลิตภัณฑ์ที่ตัวหมุนบ้านโดยตรง แทนที่จะนำสินค้าไปส่งยังร้านค้าในราคากายสั่ง แต่การสร้างสถานที่ในลักษณะนี้ต้องการเงินทุนสูง และยังต้องมีภาระที่สมาชิกในชุมชนจะต้องรับผิดชอบด้วยกัน แต่ด้วยกติกาของกองทุนหมุนบ้านยังไม่มีความชัดเจนว่า ชาวบ้านจะสามารถนำเงินจากกองทุนหมุนบ้านไปใช้ได้อย่างไร

บ้านมาใช้ในลักษณะได้อย่างไร และรอบของการคืนเงินซึ่งมีระยะเวลา 1 ปีก็สั้นเกินไปสำหรับการจะนำเงินกองทุนมาใช้ในลักษณะนี้

